

Національний університет
"Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка"

**XI Всеукраїнський
науково-практичний семінар**

НАВКОЛИШНЄ СЕРЕДОВИЩЕ І ЗДОРОВ'Я ЛЮДИНИ

20 жовтня 2024 року

Збірник матеріалів

Полтава 2025

УДК 502.17:574.1(477.53-751.4)

БІОРІЗНОМАНІТТЯ ТЕРИТОРІЇ ДЖЕРЕЛА МАРУСІ ЧУРАЙ: ПЕРШІ РОЗВІДКИ

*Смоляр Наталія, Любива Марина
Полтава, Україна*

Збереження та відродження гідрографічної мережі міста Полтави є важливим завданням у забезпеченні сталого розвитку та збереження природного довкілля. Це вимагає не лише збереження річок, ставків та інших водних ділянок, але й контролю за якістю води, збереженням біологічного різноманіття та раціональним використанням водних ресурсів. Продовження посилення заходів із охорони водних ресурсів та забезпечення їх якості важливо для сталого розвитку міста та благополуччя його мешканців.

Гідрографічна мережа міста Полтави багата на водні об'єкти і налічує в собі десятки з них, серед яких знаходиться Джерело Марусі Чурай. Воно бере свій початок із річечки Лтава, яка протікала між, названими зараз, Івановою горою та Інститутською. Вона утворилася зі струмочків, що витікали з гори, покритої лісом, на якій стоїть Миколаївська церква. Текла по правій стороні від вулиці Небесної сотні до району Подол, де впадала у Ворсклу [1].

Лтаву використовували для господарсько-побутових потреб, і так як ріка була малою, на ній спорудили греблю. Через що утворився став із кришталево чистою джерельною водою. На початку ХХ століття, старий ліс було вирубано під огороди, але на розораних земельних ділянках росли хіба що бур'яни. У підсумок, гора почала зсуватися, що призвело до замулення джерел і їх деградації [1]. Отже, весною, за рахунок талого снігу, річечка наповнювалася. Але влітку становище було гіршим, бо у багатьох місцях тік лише невеликий струмок.

Задля того, щоб врятувати становище і зупинити зсуви, на початку 50-х років ХХ століття, було прийнято рішення про відновлення старого лісу. На його місці заклали Студентський парк. Але ріка вже не функціонувала так, як було колись. Тож, при впорядкуванні Інститутської гори, її всю взяли в труби і тече Лтава зараз під землею [1].

На даний час збережено декілька джерел, які допомагали жити річку Лтава. Одне з них назвали Джерелом (або Криницею) Марусі Чурай. Сама назва джерела, згідно з народними легендами й оповідями, пов'язана з українською легендарною постаттю Марусі Чурай, якій приписують особливий дар до співу та прекрасний голос [1].

Таким чином, Джерело Марусі Чурай має вагоме історико-культурне та екологічне значення для Полтави та її мешканців.

Джерело Марусі Чурай – це природне джерело питної води, яке постачає жителям Полтави прісну воду. Його вода використовується для задоволення потреб полтавців, що мешкають поблизу території. Джерела питної води є

життєво важливим ресурсом для людей. Однак, через забруднення та недбале поводження з водними ресурсами, якість води може погіршуватись.

Парк, що межує з Джерелом, є тихим місцем для відпочинку і рекреації для мешканців та відвідувачів Полтави. Вона надає можливість для прогулянок, пікніків та насолоди тихою атмосферою природи. У такому контексті гідролокація набуває значення не лише як джерело води, але й як місце, де люди можуть насолоджуватися природою та проводити час з родиною та друзями. Такі паркові зони є місцями спокою та відпочинку у швидкому ритмі життя. Вони надають можливість відірватися від шуму та стресу міського життя і насолодитися природою. Занурення у зелену та спокійну атмосферу парку сприяє відновленню емоційного та фізичного стану, розслабленню та зняттю нервового напруження. Зелені зони мають значний екологічний вплив, забезпечуючи заборону кисню, фільтрацію повітря та затримання вуглекислого газу. Вони також є оселищами проживання та перебування багатьох представників рослинного й тваринного світу, мікобіоти та ін., сприяючи збереженню біологічного різноманіття.

Парк за своїми розмірами досить невеличкий (рис.1), площею близько 2200 м². До нього прокладена доріжка, на правому розгалуженні якої можна одразу дістатися до Джерела, а ліворуч доріжка веде до середини парку, де облаштоване місце для рекреантів.

Саме Джерело вибудоване у вигляді кам'яної стіни висотою з півтора метра, вигнутої в дугу (рис.2). З неї через трубу витікає вода. Мешканці території поблизу парку часто приходять до джерела, щоб набрати з нього води на власні потреби. Галявина посеред парку представляє собою невелику ділянку, на якій знаходяться дві лави, поряд росте верба, в тіні якої можна сховатися і перепочити. Правильним рішенням було встановити сміттєві урни, щоб відвідувачі, які перебувають там, не залишали сміття навкруги. На жаль, і це не вирішує проблему засмічення території, навіть у важкодоступних місцях.

Отже, Джерело Марусі Чурай та прилегла до нього територія належать до важливих гідролокаційних об'єктів у місті Полтава. Це місце має значення як з точки зору водопостачання, так і з погляду природного та культурного значення.

Джерело Марусі Чурай знаходиться в центральній історичній частині міста. Місце витoku води знаходиться в півніжній схилу. Воно виведене в трубу, яка влаштована в бетонну стінку. Попереду джерела відведена територія площею біля двох га, що має вигляд трапецієвидно витягнутої ділянки попід схилом у напрямі ресторанного комплексу «Козачка» і є частиною Студентського парку (рис. 1).

Рисунок 1 – Території Джерела Марусі Чурай на карті міста Полтави

Рисунок 2 – Джерело Марусі Чурай

Ця територія є частиною зелених насаджень Полтави загального користування. Вона облаштована й використовується містянами для короткотривалого відпочинку й проведення деяких міських чи приватних заходів.

Центральна частина ділянки виположена й дещо заглиблена. Наявність проторованих стежок до основних об'єктів території (лавок) та по периметру ділянки забезпечує добру збереженість рослинного покриву ділянки. Вона періодично викошується працівниками служб благоустрою міста.

Нами дослідження розпочато на території Джерела Марусі Чурай 18.09.2023 року під час акції до «Міжнародного дня чистих берегів» у складі групи студентів екологічних спеціальностей 1-3 курсів Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка» (рис.3) і 25.09.2023 року для уточнення видового складу рослин і тварин місцевості.

За результатами первинного обстеження території встановлено, що центральна ділянка біля Джерела зайнята лучною рослинністю зі значною участю рослин рудеральної синантропної групи з проєктивним покриттям 85-100%. Домінантами виступають *Elytrigia repens* (L.) Nevski, *Dactylis glomerata* L. У деяких місцях до них домішуються *Poa pratensis* L., *Bromopsis inermis* Leyss. Основне флористичне ядро утворюють *Trifolium pratense* L., *Achillea submillefolium* Klok. et Krytzka, *Taraxacum officinale* L., *Plantago major* L., *Convolvulus arvensis* L., *Glechoma hederaceae* L., *Arctium lapa* L. Куртини утворюють такі види як *Athriscus sylvestris* (L.) Hoffm, *Lamium purpureum* L., *Berteroa incana* (L.) DC, *Polygonum aviculare* L., *Urtica dioica* L., *Rumex obtusifolius* L., *Cirsium roseum* (L.) Scop., *Ranunculus repens* L.

Рисунок 3 – Результат проведеної роботи біля Джерела Марусі Чурай – зібране сміття й відходи

На підвищенні в напрямі до вулиці Небесної Сотні (тут влаштовані лавки для сидіння) в трав'яному покриві значна участь лучно-степових видів, зокрема *Poa angustifolia* L., *Viola odorata* L., *Festuca valesiaca* Scleich. ex Gaudin, *Achillea submillefolium* Klok. et Krytzka, *Plantago lanceolata* L., *Potentilla argentea* L.

На слабо зарослих ділянках та в зоні рекреації (відпочинкових майданчиків) значна участь адвентивних видів рослин – *Ambrosia artemisifolia* L., *Conyza canadensis* (L.) Cronquist, *Lactuca serriola* L., зустрічається *Oxalis stricta* L.

Практично із трьох сторін, крім тієї, що межує із асфальтовою дорогою до ресторанного комплексу «Козачка», на виположену територію Джерела Марусі Чурай виходить схил північно-східної та північної експозиції висотою біля 15 м і ухилом 25-40 градусів. На схилах збереглися дереватні насадження із природних видів. Переважають дерева *Acer campestre* L. з участю *Ulmus laevis* Mill., *Pyrus comunis* L. Зрідка зустрічається *Quercus robur* L. Основними породами в цих схилових насадженнях виступають адвентивні види дерев – *Acer negundo* L. та *Fraxinus transilvanica* L. Такі угруповання мають характер спонтанних насаджень. Підліску в них не виявлено. Багато повалених дерев і сухостою. Під деревами травостій не сформований, що пояснюється постійними змивами. Із трав'янистих рослин тут виявлено *Geum urbanum* L., *Chelidonium majus* L., *Stellaria media* L., *Glechoma hederacea* L., *Lysimachia nummularia* L. За нашими спостереженнями у весняний період на цих ділянках формуються синузії *Ficaria verna* Huds. та *Gagea minima* Ker Gawl.

У центральній частині території зростають старі дерева *Salix alba* L.. Висаджені за парковим принципом в різних її частинах висаджені такі дерева: *Catalpa bignonioides* L. (поодинокі й групи), *Crataegus opulifolius* L. (солітери), види роду *Forsythia* Vahl (солітери), *Cotoneaster lusidus* L. (декілька рядів у різних напрямках), *Viburnum lantana* L. (поодинокі), *Spiraea vanoutta* L. (групами), *Picea abies* L. (ряд уздовж заїзду на територію ресторанного комплексу «Козачка»). Подекуди значна участь *Humulus lupulus* L.

На центральній частині ділянки нами виявлені плодові тіла *Marasmius oreades* (Bolton) Fries., *Coprinus comatus* (O.F. Müll. В основі старого стовбура *Salix alba* нами виявлено плодове тіло *Laetiporus sulphureus* (Bull. Murrill).

Територія Джерела Марусі Чурай є місцем перебування деяких тварин і гніздування птахів. Із останніх нами зафіксовано такі види: *Pica pica* L., *Garrulus glandarius* L., *Fringilla coelebs* L., *Corvus cornix* L., *Corvus monedula* L., *Parus major* L., *Dendrocopos major* L., із звірів – *Erinaceus europaeus* L., *Sciurus vulgaris* L.

Припускаємо, що у весняний та літній періоди ця територія вирізняється значно більшим різноманіттям.

Нами започатковано моніторинг біорізноманіття на території Джерела Марусі Чурай. Обстеження в цьому відношенні будуть проведені нами також в інші сезони розвитку рослинного й тваринного світу.

Використані інформаційні джерела:

1. Смирнова В.Г., Мовчан Л.А. *Гідрографічна мережа міста Полтави. Географія та екологія Полтави : матеріали Всеукр. наук.-практ.-конф.* Полтава, ПДПУ, 25 квітня 2008 р. Полтава : Верстка, 2008. С. 31–38.
2. Стецюк Н.О., Гостудим О.М. *Сучасна природно-заповідна мережа Полтави та перспективи її оптимізації. Географія та екологія Полтави : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., Полтава, ПДПУ, 25 квітня 2008 р. Полтава : Верстка, 2008. С. 7–18.*
3. http://poltavahistory.inf.ua/hisp_u_31.html